

A keresztes lovag: a felfedező zarándok?

Csernus Sándor

A keresztes hadjáratok ugyan első-sorban katonai vállalkozásként élnek a köztudatban, de valójában ennél sokkal többről van szó, mert egyben a nyugati kereszténység gazdasági, társadalmi, politikai, vallási, ideológiai és kulturális kiterjedésének megnyilvánulásai is, melyek meghatározó szerepet játszanak a középkor történetében, kollektív tudatában és az egyén gondolatvilágában egyaránt. A virágzó középkor forrásanyagának tekintélyes része kapcsolódik közvetlenül vagy közvetve ezekhez a hadjáratokhoz, világszerte hatalmas irodalmuk van. Viszonylag kevesebb szó esik viszont arról a szerepről, melyet a keresztes mozgalmak az innováció (haditechnika, építészet, hajózás és több más tudomány és mesterség) és a tudományos ismeretek terén töltek be. A korszak ránk maradt lovagvárai – a keresztes lovagok kivételes mesterségbeli és stratégiai ismereteinek fényes bizonyítékaiként, dacolva az évszázadok pusztításaival és viszontagságaival – ma is imponáló látványt nyújtanak, melyek átgondolt, hatékony, egyszerre robusztus és belső kivitelezésüben kifinomult, művészi, a korabeli technika csúcsteljesítményét jelentő alkotások. Ilyen pl. a magyar régészek által az elmúlt évtizedekben feltárt Margat erőssége [lásd Major Balázs és kollégái cikkeit e számban – a szerk.]. De ekkor jönnek

létre az első
nagy tengeri
katonai tá-

„hoztak
neki egy olyan követ,
mely pikkelyszerűen repedt meg, s a vilá-
gon ez volt a legcsodálatosabb. (...) a két kő között
előtűnt egy tengeri hal formája. A hal kőből volt, de semmi
sem hiányzott a formájából, sem a szemei, sem a szálkája, sem
a színe, de semmi más dolog, amitől ne lett volna olyan, mint ha élne.
A király adott nekem egy követ, és én találtam benne egy barna színű
compót, amely pontosan olyan volt, mint amilyennek egy compónak
lennie kell.”

[Jean de Joinville, 602. S. fejezet]

„Volt a város másik részén egy kapu, mely az Aranypalást nevet visel-
te. Ezen a kapun volt egy aranygolyó, melyet olyan varázslattal
készítettek, hogy a görögök szerint mindaddig, amíg az a
golyó ott van, a várost nem éri villámcsapás.”

[Robert de Clari, 88. fejezet]

maszpontok
is, mint a Szent
Lajos vállalkozásai-
nak kiszolgálására épített

dél-franciaországi Aigues-Mortes, és egyiptomi párja, Damietta hadikikötői. A szentföldi lovagrendek (templomosok, johanniták) központjai pedig gyakran a keleti és nyugati ismeretek szintézisére támaszkodó tapasztalatok és tudás centrumai is voltak.

A közhiedelemmel ellentétben, a középkor időszaka egyébként korántsem volt statikus. Az inváziók kora egész népeket (arabok, vikingek, magyarok, mongolok stb.) indított a nyugati kereszténység területeinek irányába. Az ezredik esztendőre bekövetkező európai konszolidációs folyamatok azonban kedvező helyzetet teremtettek ahhoz, hogy a korábban több oldalról ostromlott *Christianitas* maga is komplex expanzióba lépjen. Noha a szentföldi zarándoklatok (*peregrinatio*) intézménye ekkor már régóta létezett, az első ezredfordulóval, majd Krisztus halálának millenni-umával további hatalmas lendületet

A dél-franciaországi Aigues-Mortes falai

Halkövület a Szentföldről
(Libanon – *Nematonotus longispinus*)

28

kapott. A keresztes hadjáratokat viszont II. Orbán pápa Clermont katedrálisában 1095. november 27-én elhangzott felhívása indította el. Minden bizonnyal ez volt a világtörténelem egyik legnagyobb hatású beszéde: a *peregrinatio generale* megindítása új fejezetet nyitott a történelemben.

A korabeli ember számára kezdetben ezek a hadjáratok mindenekelőtt nemes célt szolgáló zarándoklatok voltak. A zarándoklat pedig alapvetően egy mélyen vallásos cselekvés, személyes és közösségi élmény, melynek során az egyén önmagát, de elsősorban hitét, hitének szemmel látható és kézzel fogható bizonyítékait keresi, s fedezi fel újra meg újra. A zarándok teste és lelke a bibliai örök jelenben mozog, melynek során átéli Krisztus, az ő tanítványai és vallása szentjeinek szenvedéseit, s azonosul velük. Jeruzsálemhez, a földi paradicsomhoz közeledvén az üdvözülés (és gyakran a korábban elkövetett bűnök alóli feloldozás) reménye mozgatja.

A IX. (Szent) Lajos francia uralkodót a hetedik keresztes hadjáratra (1248–1254) elkísérő szemtanú, Joinville szerint Lajos király Krisztushoz hasonlóan mártír, hiszen keresztesként, vagyis szimbolikusan 'a kereszten' hal meg. A keresztes tehát elsősorban zarándoklatnak tekinti magát, s számára vállalása a jeruzsálemi zarándoklat fegyveres formája. Ennek során a pápa szavára s a hit védelmére kell kelni és fel kell szabadítani a Szent Sírt, meg kell szabadítani Jeruzsálemet. Ha kell erőszakkal: s valóban, a keresztes mozgalom valóban bővelkedik erőszakos és drámai fejezetekben is. A küldetés áthatja a középkori európai

társadalmakat, miközben a lovagi életforma, a lovagi dicsőség szerves része lesz.

A középkori ember ugyanakkor az utazás, az utazások vonzásában élt, melyek az egyén és tömegek számára is egy sajátos létformát jelentettek. Mi többnyire hadjáratról/hadjáratokról beszélünk, de a korabeli kifejezéseknek meglepő módon nincs ilyen katonai rezonanciája. Még a *cru-cisignatus*, illetve a „keresztes” (*croisé – croisade*) is viszonylag kései kifejezés. Számukra ez a vállalkozás mindenekelőtt utazás (*passagium*, vagy még elterjedtebb névén: *voyage d'Outre-mer* – azaz „tengerentúli utazás”), méghozzá annak az egyik leginkább vágyott formája.

Voltak, akik eleve költőként indultak el (vagy akként is, mint Oroszlánszívű Richárd, vagy IV. Thibaut, Champagne grófia, aki a hagyomány szerint sisakjában a Szentföldről hozta haza a Provins címerében is szereplő rózsát, és meghonosította otthon a chardonnay-t), esetleg krónikásként, történetíróként mentek oda (mint a Magyarországot is leíró Odo de Deogilo), mások az átélt élmények

Damietta ostroma
(miniatúra Joinville műveinek 14. századi másolatában)

hatására váltak azzá, mint a cikkünk elején idézett Jean de Joinville, Szent Lajos életrajzírója, király első fegyveres zarándoklatának megörökítése alkalmával, vagy az egyszerű pikárdiai lovag, Robert de Clari. Ők azonban, szerencsére, néha elkalandoznak és leírják az eléjük táruló ismeretlen világok csodáit, a furcsaságokat, páratlan élményeiket. Ekkor látjuk igazán előbújni belőlük az örök kíváncsi embert, a nagybetűs FELFEDEZŐT.

Robert de Clari a tragikus kimenetelű IV. keresztes hadjárat (1202–1204) [a velenceiek által szállított, majd felhergelt keresztesek el sem jutottak a Szentföldre, helyette más európai városok mellett Konstantinápolyt foglalták el – a szerk.] egyszerű katonája, aki csupán egy a lovagok tömegéből, míg Jean de Joinville Champagne udvarbírája, főúr, aki Lajos király környezetében élte meg a szent zarándoklat, a tengerentúli utazás felemelő és magával ragadó kalandját, sikereit, szenvedéseit és gyakran véres valóságát. Mindketten mélyen hívő, nagyon kíváncsi, jó szemű, értelmes emberek és jó megfigyelők. (Joinville meglehetősen művelt is: a champagne-i grófi udvar a korabeli Nyugat virágzó szellemi központja.)

Clari többértű és elgondolkodtató történetének egyik legmegkapóbb részét Konstantinápoly csodáinak a leírása adja. Szemben a hadjárat másik krónikásával,

Oroszlánszívű Richárd sírköve (fontevraud-i apátság)

a keresztesek egyik vezérével, Villehardouinnal (akit szinte kizárólag a politikai és katonai események szempontjai érdekelnek), Clari nem bravúros mestere a korabeli ófrancia irodalmi nyelvnek, viszont minden érdekli, s amit és

ahogy leír a kor talán legnagyobb és legirigyeltebb világvárosának nevezetességeiről, az egyenesen magával ragadó. A Szentföldre végül el sem jutó, eltérített keresztes hadjárat zarándoka számára a Szentföld-élményt a Bizáncban lévő ereklyék jelentik. Róbert lovag az ereklye-kincsek bűvöletében él, a szakrális épületek hatása és monumentalitása s ereklyékben is káprázatosan gazdag kincstára magával ragadja. (De – mint láttuk – a világ egyik első villámhárítója sem kerüli el a figyelmét.) Ha pedig ma Isztambulban járván útikönyvként vesszük a kezünkbe Clari Konstantinápoly csodáiról szóló leírását, nemcsak hogy nem

Szent József derékövét tartalmazó, 19. századi ereklyetartó a joinville-i Notre-Dame-templomban. Az ereklyét Jean de Joinville hozta magával a Szentföldről (háttul a bal oldali lovag maga Joinville)

Jean de Joinville átnyújtja művét Lajos navarrai királynak, a későbbi X. Lajosnak. Miniatúra Joinville művének 14. századi másolatában

tévedünk el, de a hitében megerősített és az ereklyék által lenyűgözött nyugati barbár zarándok szavai az eredeti atmoszférát is megidézhetik számunkra. Ha pedig végigsétálunk a várfal mentén, jól be tudjuk azonosítani, hogy hol volt a velencei gályák városkapu elleni döntő támadása, melyet ma a Dózsepalota Velence történelmi dicsőségét megidéző képein láthatunk.

Az ereklyék iránt ugyancsak kivételes érdeklődést mutató (600. §) Joinville kíváncsisága Clariéhoz hasonlatos, de műveltsége messze meghaladja az övét (és persze száz esztendővel később is ír). Joinville, Szent Lajos „evangelistája”, a francia lovagság Szentföldre „akkreditált tudósítója”, már valóban a modern utazók előfutára, aki leírja nemcsak a Földközi-tenger széljárásainak jellegzetességeit, a hajóút veszélyeit és hétköznapjait, de a Közel-Kelet hozzá eljutó legendáit (mint pl. Góg és Magóg története), híreit és színes történeteit is. Etnográfiai érdeklődése figyelemreméltó: sokat megtudhatunk tőle a kunok és a sokáig a keresztények iszlám elleni potenciális szövetségeseinek gondolt tatárok erkölcséről és szokásairól (így például a kunok által gyakorolt, de nekünk sem ismeretlen

vérszerző-
désről,

„A templomok közt volt egy, amelyet úgy hívtak, hogy a blakhernai Szűz Mária templom, és ott őrizték azt a szemfedőt, amelybe a Mi Urunk testét takarták, s amely minden pénteken meglebben, úgy, hogy látni engedte a Mi Urunk testének rajzolatát. Soha nem tudták meg sem a görögök, sem a franciák, hogy mi történt ezzel a szemfedő lepellel, amikor a várost elfoglalták” [Clari, 92. fejezet.]

Ez az idézet a szindonológia (a torinói leplet tanulmányozó interdiszciplináris tudományterület) számára kivételes fontosságú, mivel (a mi Pray-kódexünkben szereplő lepel ábrázolásával együtt) annak bizonyítéka lehet, hogy a lepel C14-es vizsgálata alapján tett megállapítás, mely az ereklye korát a középkor későbbi századaira teszi, s ezzel (esetleg *camera obscura*-hamisítványnak sejteti) erősen vitatható.

Alamut hegyi erődje, az asszaszinok egykori központja

vagy az előkelők kurgántemetkezéseiről: 497–499. §., vagy épp a mongolok királyválasztásáról: 93–95. §). De ír a legendás János pap országáról vagy az asszaszínokról (az Alamut bevehetetlen várából kirajzó „hasisszívók szektájáról”; akiknek neve a mai neolatin nyelvekben is „gyilkost” jelent). A zsiráf (*girafe, zurafo, orafle*) szót ő honosítja meg a franciában, s a királynak küldött ajándékok között leír egy mesterien kivitelezett reflexíjat (agancs-íjat 591. §). De szól az egyiptomi szultánok mamlúk testőrségének hatalmáról (348–350. §), a norvég keresztesek oroszánvadász módszereiről (96. §), a Szentföld városainak és várainak erősítéseiről, a keresztesek szenvedéseiről és a köztük lévő – Szent Lajos személyében megtestesülő – szolidaritásról. Az „etnográfus” Joinville-nek köszönhetjük a beduin népcsoport (50–51. §) első bemutatását is. A Nílusról (40. §) adott leírása pedig fényes bizonyítéka annak, hogy pontosan megértette az élet folyamának földrajzi, gazdasági, társadalmi és kulturális jelentőségét is.

Nagy Kumánia és Trapezunt urától (I. Manuél Komnénosz) a „királynak (IX. Lajos) különféle ékszereket és ajándékokat hoztak. Többek között hoztak a királynak olyan szarvjakat, amelyeknek a bevágásos végeit be lehetett csavarni az íjba, s amikor onnan kivették, akkor látszott, hogy kívül igen élesek, és hogy milyen jól megcsinálták őket.” [Joinville 591. §]

Amikor Ridley Scott filmjének kezdő képein Vangelis káprázatos zenéjével a háttérben a magát a mesés Keleten gondoló Kolumbusz (Gérard Depardieu) a parti fövénybe szúrja a markolatával keresztet formázó kardját, lényegében a keresztes missziót újradefiniáló pápai bullák szellemében is cselekszik. Európa „nagy földrajzi felfedezések” koraként ismert újkori expanziójának a főpróbája valójában a keresztes hadjáratok idején előkészített 13. századi expanzió volt. A keresztes lovag pedig sokarcú, összetett ember: amikor pedig éppen kíváncsi és érdeklődő felfedező, akkor kétségtelenül az egyik legszimpatikusabb arcát mutatja. S képes arra is, hogy a Kelet vonzó délibábját nézve a Nyugat realitáshoz vezessen az útja.

A továbbiakat lásd: Robert de Clari: *Konstantinápoly hódoltatása*. (Ford. Csernus S. – Cs. Tóth A.) Balassi, 2013. Jean de Joinville: *Szent Lajos élete és bölcs mondásai*. (Ford. Csernus S. – Cs. Tóth A.) Balassi, 2015.

A torinói lepel és fotónegatívja

